

Két szlovákiai névtani kiadványról

MILAN MAJTÁN, Naše priezviská [Családneveink]

Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 2014. 196 lap

JAROMÍR KRŠKO, Úvod do toponomastiky [Bevezetés a helynévkutatásba]

Belanium, vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica, 2014. 176 lap

1. A szlovák névtudományban ez idáig nem jelent meg családnevekről szóló monografikus feldolgozás, illetve szótár. Ezt a hiányt kívánja pótolni MILAN MAJTÁN válogatott (és átdolgozott, bővített) publikációiból összeállított kötete.

A szerző az első fejezetben (7–11) a szlovák családnevek kialakulásával, nyelvi eredetével és formájával, gyakoriságával foglalkozik. A családneveknek (valamint alakváltozataiknak) a gyakoriságát az 1995-ös szlovákiai népesség-nyilvántartás alapján szemlélteti. E szerint Szlovákiában mintegy kétszázezer családnév használatos. A leggyakoribbak a *Kováč, Horváth, Varga, Tóth, Szabó, Nagy, Baláz, Polák, Molnár, Lukáč*.

A második részben (12–50) a családnévadás indítékairól, a nevek képzési módjairól olvashatunk. MAJTÁN az egyes alfejezetekben a névadási indítékok (keresztnév, foglalkozás, rokoni viszony, társadalmi hovatartozás, származási hely, lakossági név, településnév, etnikum, tulajdonság) szerint mutatja be a családneveket. Néhány családnévnél megemlíti, hogy több motívum is közrejátszhatott a név létrejöttében, s évszázadokkal később nehezen rekonstruálható az eredeti névadási indíték. A családneveknél többnyire közli a név etimológiáját, alakváltozatait (a keresztnévi eredetű családneveknél az adott keresztnévből keletkezett családnevek gazdag sorát), morfológiai struktúráját (családnévképzők szerint is rendszerezi a névanyagot). Gyakran utal arra, hogy a névalak más nyelvvél történő kontaktus eredményeként jött létre. Nagy számban jelennek meg a kötetben magyar nyelvből származó családnevek is.

Az egyes családnevek etimológiájáról, a köztük lévő összefüggésekről a legterjedelmesebb fejezetben (51–112) ír a szerző. Ezek többsége népszerűsítő cikként, illetve a Szlovák Tudományos Akadémia nyelvi tanácsadási tevékenysége kapcsán jelent meg a múltban különböző nyelvészeti folyóiratokban. A szerző egy vagy több – kettő, három, ritkábban négy (pl. azonos motívációval keletkezett) – családnevet magyaráz írásaiban. A szöveges értelmezésben feltünteti a névadás indítékát, a név nyelvi eredetét, a művelődéstörténeti vonatkozásaival kapcsolatos információkat, szlovákiai történeti forrásokban való megjelenését, területi és számbeli előfordulását, alakváltozatait, idegen nyelvű megfelelőit (ha előfordulnak a szlovákiai családnévállományban), a névalkotás módját, a nyelvjárássok hatását a családnév keletkezésében.

MILAN MAJTÁN a negyedik részben (113–125) turzófalvai családneveket ismertet rövid névcikkek formájában. A név eredetmagyarázata után következnek az időbeli, területi előfordulásával és gyakoriságával kapcsolatos adatok.

Az ötödik fejezet (127–139) a családnévkutatás és a genealógia közötti összefüggésekről számol be. A szerző rövid útmutatást ad a családtörténet kutatásához, valamint ismerteti egyes családnevek (*Rutkay, Ostrolucký, Ružanský, Borovský, Medňanský, Bul'ovský, Búci, Chvaštula*) genealógiai sajátosságait.

A bibliográfiai adatok után szereplő névmutató (147–194) a kiadványban található családnevek gyors keresésében nyújt segítséget. Az adatgazdag mű fontos forrásul szolgál a családnévkutatók számára.

2. A beszercebányai Bél Mátyás Egyetemen gazdag hagyományai vannak a névtan oktatásának, illetve a tulajdonnevek kutatásának. Az onomasztika tanegységet a bakalár (BA) képzésen belül vehetik fel a hallgatók. Az egyetemisták előszeretettel foglalkoznak névtani kutatásokkal, többen közülük névtani témájú BA-s záró- és MA-s szakdolgozatot, kisdoktori (PaedDr.) és doktori (PhD) munkát írnak. Az egyetemi tankönyvként megjelent helynévtani bevezetés fontos segédkönyv a téma iránt érdeklődő hallgatók számára. A kiadvány hasonló címmel jelent meg, mint VLADIMÍR ŠMILAUER 1966-ban, Prágában napvilágot látott kötete, amelyre JAROMÍR KRŠKO többször is hivatkozik a könyvében.

A szerző az előszó után ismerteti a helynévtan névtudományon belül elfoglalt helyét és a különféle társtudományokkal való kapcsolatát (7–13).

A következő rész a helynévtan alapvető terminológiájáról szól (14–27). KRŠKO először különböző, a múltban megjelent források (névtani terminológiai szótárak, vonatkozó tanulmányok) alapján áttekinti a helynevekkel kapcsolatos szlovák (szláv) névtanban használatos terminusokat, rámutat az egyes rendszerezésekben tapasztalható eltérésekre, a névtani terminológia változásaira. A szótári rész címszávaiban az idegen eredetű névtani szakkifejezések dominálnak, a hazai (szlovák) megfelelőik csak a terminusmagyarázatokban szerepelnek. Egyes terminusok (pl. *onymizácia* 'tulajdonnevesülés', *transonymizácia* 'tulajdonnévi osztályváltás') bővebb tárgyalásakor a névtani szakirodalomból származó különféle megközelítéseket is közli a szerző.

Ezek után a névkincsben előforduló szemantikai viszonyokról olvashatunk (28–44), melyeket a szemantikus háromszög (denotátum, deszignátum, deszignátor) segítségével mutatja be JAROMÍR KRŠKO. A következő terminusokat (illetve a névtani irodalomban használatos egyéb megfelelőiket) aprólékosabban tárgyalja és gazdag példaanyaggal szemlélteti: *onymická synonymia* 'névszinonímia', *onymická polysémia* 'névpoliszémia', *onymická homonymia* 'névhomonímia', *onymická antonymia* 'névantonímia'. Ebben a részben több alkalommal idézi J. SOLTÉSZ KATALIN megállapításait is.

A következő fejezet a helynevek feldolgozásának szempontrendszerével foglalkozik (45–63). KRŠKO a lexikális-szemantikai osztályozásnál VLADIMÍR ŠMILAUER rendszerezését követi, és az egyes kategóriákat saját gyűjtésen alapuló példaanyag által szemlélteti. A strukturális-tipológiai elemzés során MILAN MAJTÁN csoportosítását veszi alapul.

A tankönyv írója a helyneveket a szociális tér részeként értelmezi (64–84), a tulajdonnevek használatát a kommunikációs regiszterek felől közelítve meg. Meghatározza a *sociálne toponymum* 'társadalmi helynév' terminust, megkülönbözteti a csoport és az egyén helynévregiszterét, s rámutat az egyes mikroközösségek eltérő névhasználatára. A társadalmi helynevekre, azaz bizonyos társadalmi csoportokban keletkező és használatos, az adott közösség szociális terének helyjelölő objektumait megnevező nevekre számos példát hoz, tárgyalja a területi, generációs (gyermekkori, ifjúkori – a szlengnevek használata jellemző rájuk), családi jellegű, valamint az azonos foglalkozásból, érdeklődésből (pl. vadászat, halászat, sziklamászás) adódó helynévhasználat sajátosságait. A következő fejezetek egy adott helynévfajta kutatásának rövid történetével, lehetséges módszereivel foglalkoznak. Az utcanévek kutatásáról szóló rész (85–94) módszertani útmutatót ad az utcanévgyűjtéshez, illetve a névanyag lexikális-szemantikai, strukturális-tipológiai

szempontú elemzéséhez is. A dülőnevek kutatását érintő fejezetben (95–107) megtalálható a gyűjtés egyes fázisainak, a felhasználható történeti forrásoknak, a névcikk szerkezetének aprólékos leírása. A víznevek kutatásáról, feldolgozásáról szóló fejezet a legterjedelmesebb és legrészletesebb (108–131). E rész megírásához JAROMÍR KRŠKO 2005-ben megjelent *Spracovanie hydronymie Slovenska* (Szlovákia vízneveinek feldolgozása) című könyve szolgált alapul, amely módszertani útmutatót ad a hidronimák gyűjtéséhez és elemzéséhez. E helynévfajta kutatása nagy hagyományokra tekint vissza a szlovák névtudományban: a *Hydronymia Slovaciae* projekt keretén belül a kutatók önálló kötetekben több folyóvíz (Sajó, Ipoly, Túróc, Nyitra, Árva, Kiszuca, Vág felső medre, Dudvág, Morva, Garam; Csallóköz víznevei) névkincsét is feldolgozták.

A hivatkozott (elsősorban szlovák, szláv) névtani szakirodalom (133–146) után található a név- és tárgymutató, valamint a melléklet (térképek, a gyűjtést szolgáló adatlapok, stb.).

Az egyetemi tankönyv hasznos módszertani útmutató a helynevek (elsősorban utca-, dülő- és víznevek) vizsgálatához a névtan iránt érdeklődő hallgatók és más területek kutatói számára.

BAUKO JÁNOS

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara

KOVÁCS ÉVA, A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás

A Magyar Névarchívum Kiadványai 34. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2015.

238 lap + térképmelléklet

1. Az évfordulók gyakran lendítik fel az adott nyelvemlékre vonatkozó kutatásokat. Így történt például a Tihanyi alapítólevél esetében: korábban a 900., a közelmúltban a 950. évforduló lelkesítette és ösztönözte további kutatásokra különböző szaktudományok képviselőit, e kutatások nyomán pedig számos nyelvészeti és történettudományi publikáció született, köztük kiváló összefoglaló monográfiák. A Tihanyi összeírás 800 éves évfordulója, mely ugyancsak fontos állomás e nyelvemlék kutatástörténetében, hasonlóképpen hívta fel a figyelmet az összeírás nyelvi anyagának nyelv- és névtudományi jelentőségére. És kimondhatjuk bátran: e kutatások legjelentősebb eredménye KOVÁCS ÉVA monográfiája.

A Tihanyi összeírás bármennyire is bőséges nyelvi (hely- és személynévi) anyagot vonultat fel, eddig a Tihanyi alapítólevél árnyékából nemigen tudott kilépni. Mind a magyar nyelvtörténet, mind a történettudomány kutatói elsősorban a Tihanyi alapítólevél kutatásához használták fel az összeírás nyelvi anyagát, illetve az ómagyar kor valamely nyelvi sajátosságainak a leírásához merítettek belőle nyelvi anyagot. Ezúttal a nyelvészeti vizsgálatokat említve csupán GÁCSER IMRE (Az 1211. évi tihanyi összeírás helyesírása és hangtani sajátosságai. MNyTK. 58. Budapest, 1941) és TERESTYÉNI CZ. FERENC (Magyar közszói eredetű személynevek az 1211-i tihanyi összeírásban. MNyTK. 59. Budapest, 1941) szenteltek egy-egy munkát önállóan nyelvemlékünknek. Mindebből az is következik, hogy KOVÁCS ÉVA kötete, mely a Tihanyi összeírás helynévi szórványait veszi szisztematikus vizsgálat alá, e nyelvemlékünk kutatásának fontos állomását jelenti.